

Könyvek és olvasók a digitális könyvtárban*

Bevezető

Köszöntöm Önöket a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ munkatársai nevében. Megragadom az alkalmat, hogy tájékoztassam Önöket a közelmúltban történt szervezeti változásokról. 2005 szeptemberétől két új programot fogadott be intézményünk, a Nemzeti Audiovizuális Archívumot és az Nemzeti Digitális Adattár projektet, és ezzel együtt a tulajdonosi szerkezet is változott. Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium tulajdonrészt szerzett a Kht.-ban, amely így az IHM és a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma közös tulajdonaként folytatja munkáját. A korábbi tevékenység a Digitális Könyvtár Igazgatóság égisze alatt folytatódik, ennek a szakmai igazgatói teendőit látom el jelenleg, és elsősorban a mi igazgatóságunk tapasztalatairól fogok beszélni.

Miről lesz szó az előadásban?

- I. Mivel foglalkozik a digitális könyvtár?
- II. Miért digitalizálunk? Mire jók az elektronikus dokumentumok?
Off-line és/vagy on-line szolgáltatások.
- III. Kik és hogyan használják az internetes forrásokat?
- IV. Hogyan él meg egymás mellett a nyomtatott és a digitális könyv?
A Neumann Könyvtár tapasztalatai.

Mivel foglalkozik a digitális könyvtár?

Digitális könyvtárunk hasonló feladatokat lát el, mint bármely hagyományos könyvtár, hiszen információkat gyűjt, feldolgozza és szolgáltatja azokat, csak éppen digitális dokumentumokkal foglalkozik és interneten keresztül szolgáltat. A magyar kulturális örökség körébe tartozó szövegeket, képeket digitalizálunk, hanganyagokat és multimédia elemeket készítünk, illetve készítettünk, és mindezeket korlátozás nélkül, ingyenesen tesszük elérhetővé az interneten keresztül. Igyekszünk az olvasók igényeinek eleget tenni, különböző formátumokat szolgáltatunk. Olvasóink között megtalálható a gyermekektől az idősebbekig minden korosztály. Szakirodalmi és tudománytörténeti dokumentumaink a felsőoktatásban is használatos források.

* Elhangzott 2006. március 29-én az ELTE Egyetemi Könyvtár *Polcológiától az információs bumm-ig* elnevezésű konferenciáján.

Munkánk során szerzett tapasztalatainkkal segítjük a digitalizálással foglalkozó intézményeket. A minisztérium felkérésére részt veszünk a könyvtárakban folyó digitalizálási tevékenységek koordinálásában.

Miért digitalizálunk? Mire jók az elektronikus dokumentumok? Off-line és/vagy on-line szolgáltatások

A digitalizálásnak többféle célja lehet, ezeket az alábbiakban foglalhatjuk össze:

- archiválás, hosszú távú megőrzés,
- állományvédelem,
- reprodukálás,
- hozzáférés biztosítása,
- szolgáltatás hozzáadott értékekkel,
- újrashasznosítás, sokoldalú felhasználás.

Gyakorlatunkban elsősorban a kulturális értékek megőrzése, a forrásokhoz való hozzáférés biztosítása, értéknövelt szolgáltatások létrehozása az elsődleges szempont.

Elsősorban on-line – interneten keresztül – elérhető elektronikus dokumentumokat készítünk, emellett az elmúlt évek során több CD-ROM-ot is kiadtunk. Az utóbbiak között forrásgyűjtemény és tematikus multimédia összeállítás is található.

Véleményem szerint a digitalizált dokumentumok nem helyettesítik, hanem kiegészítik a nyomtatott forrásokat; hiszen mindkettő más-más célt szolgál, és más-ként használjuk őket. Az elektronikus források egyik hozzáadott értéke a sokoldalú kereshetőség. A teljes szövegű keresés rendkívül jól használható a kutatásokban, a tanulásnál. A digitális kritikai kiadások esetében a könnyebben kezelhető jegyzetek jelentenek nagy előnyt, hiszen a gazdag jegyzetanyag a képernyőn a vizsgált szöveg mellett, felbukkanó ablakban jeleníthető meg. A szakszerűen elkészített, sokoldalúan kereshető metaadatok a források megtalálásában és azonosításában játszanak fontos szerepet. A digitális szövegek többsége – a szerzői jogok figyelembevételével – nyomtatható, másolható, más szövegekbe átemelhető, szerkeszthető.

Kik és hogyan használják az internetes forrásokat?

Mielőtt saját tapasztalatainkról beszélnék, nézzünk szét egy kicsit az országos internethasználati statisztikában és az Európában mért adatok közt.

2006 februárjában jelent meg az NRC (www.nrc.hu) független internetkutató cég felmérésének eredménye, amely a 2005. II. félévre vonatkozó adatokat tartalmazza.

Az adatokból látható, hogy Magyarországon a 15–69 év közötti lakosság 28 százaléka használja rendszeresen az internetet, ami növekedést mutat a 2003 hasonló időszakában mért 17 százalékhoz képest. Ez meglehetősen lassú növekedés, ami nem megnyugtató, még akkor sem, ha az elemzők szerint rövidesen jelentős fellendülés várható.

A korcsoportonkénti megoszlásból látszik, hogy – mint minden új dolog iránt – az internetezés iránt is a fiatalok a legfogékonyabbak, ők ismerik fel az internet lehetőségeit a leghamarabb, és birtokukba is veszik a terepet. A 15–17 évesek között igen magas, 74 százalék a nethasználók száma, még a fiatal felnőttek közül is 46 százalék szörfözik rendszeresen, viszont a 30–40 közöttieknél ez a szám már csak 31 százalék, és az életkor előrehaladtával az arány egyre csökken.

Némileg biztató, hogy az idősebb korosztályban is megjelent az internethasználat, de ez nem menti azt a helyzetet, hogy az egyáltalán nem netezők aránya igen magas, 60 százalék!

Amerikában a lakosság 70 százaléka használ netet, amit Európában csupán az Angliában mért 61 százalékos, illetve az Ausztriában mért 60 százalékos arány közelít meg.

Európa országait vizsgálva bizony eléggé el vagyunk maradva ezen a téren. Németországban a felnőtt lakosság 57 százaléka, Franciaországban 45 százaléka netezik, sőt Lengyelországban, Szlovéniában, Csehországban, Szlovákiában is jobb a helyzet, mint nálunk!

Valószínűleg nem csak a költségekben keresendő a lemaradás oka, hiszen a számítógépek és az internet szolgáltatás ára csökkenőben van. Fontos tényező, hogy kevés az olyan tartalom, amiért érdemes felmenni a hálóra. Persze egyre több adat és információ található meg az interneten, számos ötletet találunk a szabadidő eltöltéséhez, egyre több közhasznú információ érhető el, de a tömeges használat mégis igencsak várat magára.

A növekedés szempontjából fontosnak tartom, hogy minél több olyan dokumentum legyen megtalálható a hálón, ami a versenyképesség növelését szolgálja, bármely területen a napi munka színvonalasabb, gyorsabb elvégzését segíti, és főként olyan tartalmakból jelenjen meg minél több, amely a folyamatos képzést, az élethosszig tartó tanulást, az ismeretek bővítését, és ezzel a kompetenciák növelését, a versenyképességet segíti elő.

Sok tennivalónk van a digitális írástudatlanság leküzdése terén is. Ebben a folyamatban igen nagy szerepe van a könyvtáraknak, ahol egyébként is főként ismeretszerzés és tanulás céljából fordulnak meg az olvasók. Komoly felelősségünk, hogy a könyvtárosok maguk is ismerjék és használják az internet kínálta új lehetőségeket, és megtanítsák olvasóikat, hogy miként találják meg a számukra szükséges és fontos információkat az elektronikus források között. Erre már szerencsére számos példa található a magyar könyvtárakban. Alkalmazzuk ezeket minél szélesebb körben, és találjunk új módszereket, lehetőségeket, hogy minél több embert segítsünk át a kezdeti nehézségeken.

Ha megnézzük az *IT Business* 2005. november 22-ei számában közzétett felmérési adatokat, azt látjuk, hogy a hálót legtöbben tanulásra, tudásszerzésre, valamint információgyűjtésre, tájékozódásra használják, kisebb részben motiválja a szörfözőket a szórakozás, a kikapcsolódás, és még ennél is kevésbé az ügyintézés és a vásárlás.

Mindenképpen biztató, hogy a többség tanuláshoz, ismeretei bővítéséhez keres forrásokat. Ezt az érdeklődést kihasználva kell egyre több lehetőséget teremtenünk arra, hogy a tájékozódni óhajtók meg is találják, amit keresnek, legyen az üzleti információ, tananyag, szakirodalom vagy bármi egyéb, értékes, hasznos információ.

Hogyan él meg egymás mellett a nyomtatott és a digitális könyv? A Neumann Könyvtár tapasztalatai

1998 óta jelenünk meg szolgáltatásainkkal az interneten. Eleinte csak a szép-irodalom digitalizálásával foglalkoztunk és internetkatalógusunkat kezdtük építeni. Ma már magyar szövegtárunk számos szakirodalmi művet is tartalmaz, multimédia-oldalakat készítünk, sőt múzeumi jellegű szolgáltatásunk is van. Az évek során fokozatosan nőtt a látogatóink száma. A Digitális Könyvtár internetoldalának látogatottságára vonatkozó 2005. évi adatokból kettőt emelnénk ki: tavaly közel 300 000 látogatást, és 9,65 millió találatot számláltunk felhasználóink körében. Ebben nincsenek benne az önálló domain névvel rendelkező szolgáltatásaink adatai.

Digitális Irodalmi Akadémia (www.irodalmiakademia.hu)

1998-ban indult a Digitális Halhatatlanok program, amelynek internetes szolgáltatása 2000. május elején indult útjára. Az Európában is egyedülálló digitális akadémiának ma 63 kortárs irodalmi szerző a tagja. Felhasználási szerződés keretében a szerzők korábban nyomtatásban megjelent művei digitalizált változatának közzétételét tűzte ki célul a program. Jelenleg több mint 30 ezer mű érhető el és tölthető le ingyenesen, korlátozás nélkül a világhálóról, és folyamatosan zajlik a további alkotások digitalizálása. A művek mellett közzétesszük a szerzők életrajzát, bibliográfiáját és a róluk szóló szakirodalom egy részét is. Az elmúlt évek bizonyítják, hogy a könyvek teljes szövegű elérése nem hátráltatja a nyomtatott kiadások forgalmazását.

A „nézettség” alakulását láthatóan befolyásolta a Nagy Könyv program is. Érdekességként a statisztikai adatok közül kiemelném, hogy mely szerzők életrajzi oldalát tekintették meg legtöbbször 2005-ben:

Kertész Imre	14 556
Szabó Magda	12 984
Moldova György	11 906
Esterházy Péter	11 055
Csukás István	9 572
Faludy György	7 016
Lázár Ervin	6 689
Spiró György	5 997
Parti Nagy Lajos	5 307
Nádas Péter	4 813
Nemes Nagy Ágnes	4 656
Pilinszky János	4 372
Jókai Anna	4 249
Illyés Gyula	4 162
Sütő András	3 859

Bibliotheca Hungarica Internetiana – Magyar szövegtár (www.bhi.hu)

Amikor elkezdtek építeni a gyűjteményünket, úgy döntöttünk, hogy válogatott, jó minőségben digitalizált műveket teszünk közzé. Szakértőink eleinte főként a szépirodalom területéről jelöltek ki alkotásokat, amelyek közt közel 11 ezer vers található, továbbá kritikai kiadások, népszerű művek és a népköltészet számos alkotása.

Felismerve a korszerű tanulási igényeket, egyre több szakirodalmat vontunk be a digitalizálás körébe, így feldolgoztunk néprajzi műveket, a *Gondolkodó magyarok* sorozatot, és a Magyar Tudománytörténeti Intézettel együttműködésben közzétettünk tudománytörténeti bibliográfiákat és tanulmányokat, köztük számos olyan dokumentumot, amely még nyomtatásban sehol nem jelent meg.

Szintén az olvasók igényeit követve kezdtük el a LIT formátum használatát. Jelenleg is számos, úgynevezett e-könyvünk van, és időről időre újabbak készülnek el. Ezeket az ingyenes MS Reader olvasóprogrammal lehet megtekinteni, és letölthetőek az egyre jobban elterjedő PDA-készülékekre is, vagyis mobilan használhatók, például magunkkal vihetjük utazásra is. Az e-könyveket azért is szeretik az olvasók, mert a formátumuk közelebb áll az igazi könyv megjelenéséhez, és az olvasóprogram számos hozzáadott szolgáltatása – keresés, kijelölés, könyvjelző beillesztése stb. – kényelmes használatot tesz lehetővé.

Virtuális Diafilm-történeti Múzeum (www.diafilmmuzeum.hu)

Múzeumi jellegű szolgáltatásaink, a diafilmekre épülő netoldalak egy magángyűjtővel való együttműködésünk eredményeként jöttek létre, és egy korábban az érdeklődők számára hozzáférhetetlen speciális gyűjtemény közkinccsé válását segítették elő. Valamikor a diaképek az oktatás szinte egyetlen illusztrációs lehetőségként szolgáltak, mára kulturális örökségünk részévé váltak. Az '50-es években megjelent filmek ma már igazi csemegét jelentenek e sajátos műfaj kedvelőinek.

A Diafilmgyártó Vállalat engedélyének köszönhetően már 130 film vetíthető le a virtuális múzeumi oldalakon, és további tereksek digitalizálását tervezzük. Legutóbb sporttal kapcsolatos filmeket jelentettünk meg. Ha megnézzük az oldal látogatottságát, folyamatos növekedést figyelhetünk meg. Érdekesség, hogy 2005 karácsonyán kiemelkedően magas látogatói számot mértünk. Olvasóinktól számos pozitív visszajelzést kapunk, sokan örömmel fogadják, hogy ez a különös műfaj már a világhálón is elérhető. A 2004-es eFestiválon a kulturális örökség megőrzése kategóriában II. helyezést kapott ez a szolgáltatásunk.

Képek a magyar irodalomból (www.irodalmikepek.hu)

Szintén diafilmekre épült az irodalomoktatást támogató, *Képek a magyar irodalomból* elnevezésű oldal, amelyen 31 klasszikus költő életét és munkásságát bemutató diafilmeken kívül irodalmi adaptációk (*Egri csillagok*, *János vitéz*, *Toldi* stb.) és összefoglaló jellegű művek (pl. *Irodalmunk kezdetei*) is levetíthetők.

Érdekességként az érintett szerzők műveiből idézetválogatást is készítettünk, ezek címére kattintva a gyűjteményünkből a teljes mű is megjeleníthető a képernyőn.

A látogatói statisztikát nézve látható, hogy az iskolai időszakban nagyobb az oldal látogatottsága, ami azt is jelentheti, hogy az oktatás és tanulás során hasz-

nálják ezeket a műveket. Az olvasói statisztikában 2005 folyamán 28.5 ezer látogatótól közel 4 millió találatot számoltunk meg.

Balassi Bálint Virtuális Kiállítás – balassi.neumann-haz.hu

A virtuális emlékkiállítás a költő születésének 450., halálának 410. évfordulója alkalmából készült. A költő összes verse mellett számos hanganyagot helyeztünk el, amelyek a korabeli szövegek értelmezésében, megértésében segítik a diákokat. A hangfelvételek elsősorban zenei feldolgozások, amelyeket az előadóművészek – Kobzos Kiss Tamás, Misztrál együttes, Huzella Péter, L. Kecskés András és a Musica Historica együttes – bocsátottak rendelkezésünkre. A Balassi művészetek által ihletett versek válogatott csokra átvezeti az olvasót a digitális gyűjteménybe.

Olvasni jó! – www.olvasnijo.hu

2003-ban indítottuk az első olyan oldalunkat, amelyen kimondottan a gyermekeknek szóló irodalom olvasható. A mesék, versek, mondókák, népdalok egy része meghallgatható. A videofelvételek, a 22 mesediafilm és a keresztretjvénycyk mellett egy animációt is találnak az olvasók: Kányádi Sándor *Kárókatona* című versét Gryllus Vilmos zenésítette meg, és az animációs filmet a Colos Plus Kft. készítette el hozzá.

Legutóbb a *Velünk élő népek meséi* című válogatás első részével bővítettük az oldalt. A szolgáltatás rendkívül népszerű, tavaly közel 10 millió találat volt az oldalon. A visszajelzések szerint az *Olvasni jó!* nem csak a gyermekeket vonzza, a nagymamák és nagypapák unokáikkal együtt olvassák a meséket. 2005-ben több mint 9 millió találat volt az oldalon.

Jeles napok – oktatási segédanyag

Május 15-én volt a sajtóbemutatója a készülő oktatási anyagunknak, amelyet elsősorban a középiskolásoknak szánunk. Tanárok és diákok gazdag forrásanyagot találnak művelődéstörténetünk megismeréséhez. Az összeállítás kiegészítheti az irodalom, a történelem és más tantárgyak oktatását, ugyanakkor segít felidézni az ismert és a már feledésbe merült ünnepeinket, jeles napjainkat.

A naptárra épülő rendszerben mintegy ezer ünnephez gyűjtöttünk ismertetőket, irodalmi idézeteket, multimédiás szemléltető anyagokat, képeket stb. Kvízjáték segítségével lehet kipróbálni tudásunkat. Reméljük, hogy ez az összeállítás széles körben használatos, folyamatosan bővülő tananyagká válhat.

Bánkeszi Katalin

A szakfelüyeleti vizsgálatokról

A 3K májusi számában Kopcsay Ágnestől olvashattunk a NKÖM Könyvtári Főosztálya által irányított könyvtári szakfelüyeletről részletes tájékoztatást. Írása végén jeleztük, hogy a témát különböző szakértők beszámolóival folytatjuk, különös tekintettel a különféle könyvtártípusokban folyó vizsgálati tapasztalatok ismertetésére.

Elsőként a községi könyvtárakban végzett szakfelüyeleti tapasztalatokról közlünk beszámolókat.

A Könyvtári Főosztály a konkrét vizsgálati anyagok (a helyszínen készült kérdőíves felmérés, értékelés, határozati javaslatok, az érintett könyvtár vezetőjének és fenntartójának véleménye) mellett, minden év végén a vezető szakfelüyelelőktől összefoglaló jelentést kér. Ebben a tárgyevi szakfelüyeleti munka összegzése szerepel: általánosítható problémák, a vizsgálatok nyomán történt események, eredmények, a minisztérium figyelmébe ajánlott különféle jelzések stb. E számunkban egy megyei vezető szakfelüyelelő 2004-es, és két megyei vezető szakfelüyelelő 2005-ös összefoglalóját ajánljuk szíves figyelmükbe.

Szeretnénk, ha a könyvtárosok minél szélesebb körben megismerhetnék e fontos ágazati szakmai felüyeleti munka folyamatát és eredményeit.

Összegzés a szakfelüyeleti vizsgálatokról

Tolna megyében, 2004

Szakfelüyeleti vizsgálatot 28 településen végeztünk, utóvizsgálatra is sor került Hőgyészen, Csikóstöttösön és Varsádon.

Ütemtervünkön módosítottunk a helyiek elfogadható kérésére és egyik szakfelüyelelőnk betegsége miatt. Bevontuk a vizsgálatok körébe azokat a településeket is, ahol valamilyen szakmai változás ezt indokolta.

Stratégiánknak megfelelően intenzíven szorgalmaztuk a könyvtárak elhelyezésének javítását, a korszerű szolgáltatások feltételeinek megteremtését. Javaslatainknak, segítségünknek köszönhetően tíz felújított, bővített települési könyvtárat avathattunk 2003 novembere óta.

Ebben az évben a szakfelüyeelt intézmények (szolgáltató helyek) közül kilencben volt kedvező változás: új elhelyezés, bővítés, bútorcsere, informatikai fejlesztés, három településen indul beruházás, épületkorszerűsítés a revitalizációs pályázatnak köszönhetően.

Bikácson a megyei könyvtár támogatásával élelt újra könyvtári szolgáltatás a helyi lakosságot képviselő civil szervezetek kérésére. A falu egyetlen közösségi helyén négy hét alatt 50 beiratkozott olvasó élt az új lehetőséggel.

Kistelepüléseken eredményesen szorgalmaztuk racionális, költségkímélő megoldásként könyvtár és teleház közös működtetését. Példaadóvá vált, válhat Závod, Kísszékely könyvtára, „teletékája”.

A nyilvános könyvtári követelményeknek az intézmények nagyobb része csak részben felel meg, öt könyvtárban javasolhattuk volna a könyvtár törlését a Nyilvános könyvtárak jegyzékéről, újabb utóvizsgálat után döntünk erről.

Szakfelügyeletünk során tovább erősödött kapcsolatrendszerünk a fenntartókkal, kistérségi irodák munkatársaival, megmutatkozik ez a többcélú kistérségi pályázatban, a Könyvtár-ellátási Szolgáltató Rendszer (KSZR) kialakításában, a közös állománybővítési pályázatban. Ellentmondásos dolog: a beruházásokban, a könyvtár-korszerűsítésekben a pályázati kedv erősödését tapasztaljuk – örömmel – a fenntartók körében, ugyanakkor felerősödtek a napi működtetési gondok.

A szakmai eredmények között kiemelkedő az ODR-es szolgáltatások intenzívebbé válása.

A helyismereti információk és dokumentumok gyűjtésére, ennek elmaradására fel kellett hívni a figyelmet, de egyre több kistelepülésen megtörténik az adatgyűjtés, feldolgozás, közzététel.

Több alkalommal önkormányzati vezetők kérték szakfelügyeleti vizsgálatunkat, véleményünket döntéseik meghozatalához.

Terveztük, de nem sikerült közös vizsgálatot tartani iskolai könyvtári szakfelügyelővel. Elvégzendő feladat: Felsőnyéken, Szakcson, Györén, Szedresben.

Szekszárd, 2004. december 9.

Elekes Eduárdné

Összefoglaló jelentés a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 2005-ben végzett szakfelügyeleti vizsgálatokról

2005-re a megyében 40 községi könyvtár ellenőrzését tűztük célul. Az első félévben megvalósult 26 település könyvtárának vizsgálata, a második félévben 15 vizsgálatot végeztek el szakfelügyelőink. Így egy vizsgálattal többre került sor a tervezettnél, ami a korábbi évben maradt el, 2005-ben azonban aktuálisává vált. Összességében tudtuk tartani a tervet a vizsgálandó településeket illetően is, csupán néhányszor került sor változtatásra, amikor objektív okok miatt kellett cserélni (pl. Nagyrosvágy, Bodroghalom).

Az utóvizsgálatok száma 24 volt, ezek a 2003-ban szakfelügyelt könyvtárakat érintették, és az első félévben kerültek sorra. Mivel a megyében a 2004. évi statisztikai összesítés alapján 214 községi könyvtár, illetve könyvtári ellátóhely működik, és a szakfelügyeleti vizsgálatok kezdetétől összesen 137 községi könyvtárat vizsgáltunk 2002–2005-ben (közülük három [Abaújszántó, Cigánd és Pálháza]

időközben városi könyvtár lett), így a jövőben 77 községi könyvtár és 22 városi könyvtár szakfelügyeletét kell ellátni.

A 2005. évi vizsgálatok tapasztalatai

Mint korábban is, alapvető szempont az idén is a működés törvényi megfelelésének vizsgálata, állapotfelmérés, valamint a hiányzó feltételek pótlásának lehetőségei voltak.

Megyénkben számos halmozottan hátrányos helyzetű térség van. Az itt elhelyezkedő, csekély lélekszámú, öregedő népességű községek önkormányzatai folyamatosan forráshiánnyal küzdenek. Sok esetben hiányoznak az alapellátást biztosító intézmények, nem működik óvoda, általános iskola, nincs rendszeres orvosi ellátás, és nincs, illetve szünetel a könyvtár.

A formálisan „működő” könyvtári ellátóhelyek feltételei sem felelnek meg a követelményeknek. Az épületadottságok, a könyvtári célra szolgáló helyiségek a tartalmi munkát szorosan meghatározó egyéb feltételek sem kielégítőek.

Sok helyütt nincs folyamatos gyarapítás, az állományokat tartalmi avultság, fizikai leromlottság jellemzi.

A technikai feltételek vagy erősen hiányosak vagy teljességgel hiányoznak.

A legrosszabb körülmények között működő intézmények lényegében közel azonos kategóriába sorolhatók a szünetelőkkel; a szünetelés sokszor a könyvtári ellátás évekre elhúzódó hiányát jelenti.

A képhez hozzátartozik, hogy esetenként pályázati segítséggel vagy folyamatos fenntartói figyelemmel (sokszor a kettő együttesével) jó színvonalú, az igényeket kielégítő ellátást élvezhet egy-egy település lakossága.

A szakfelügyeleti jelentések dicséretes törekvésekről, olykor kisebb-nagyobb sikerekről is számot adnak. A pozitív kép azonban szinte sosem teljes körű, még az összességében jó ellátáson belül is akadnak feltételbeli vagy működési hiányosságok.

A szakfelügyelők mind a pozitívumokat, mind a negatívumokat észrevételezték, tanácsadással szolgáltak, illetőleg az összegzőben és a határozati javaslatban megjelöltük a lehetőségeket, amelyekkel jobb ellátás biztosítható.

Az *épületadottságok* összességében javuló tendenciát mutatnak. Ahol egyelőre várat a megoldás magára, ott is vannak konkrét tervek, amelyek várhatóan és közelesem megvalósulhatnak.

Általánosan jellemző, hogy a könyvtárak fellelhetőségét segítő *eligazító táblák*, feliratok kihelyezésére a szakfelügyelet időpontjáig alig-alig fordítottak figyelmet.

Az *akadálymentesítést* – ha volt rá lehetőség – a legtöbb helyen megoldották. Az épületadottságokkal (lépcsők, emeleti elhelyezés stb.) azonban sok könyvtár, illetve fenntartó egyelőre nem tud mit kezdeni.

A *nyitva tartás* sok helyen nem éri el a kívánatos időtartamot. Ez összefügg a főhivatású könyvtáros hiányával, az anyagi lehetőségek korlátaival. Az érdeklődés hiánya mindezeknek inkább következménye, semmint oka.

A *technikai berendezésekkel való ellátottság* a különféle pályázati lehetőségeknek köszönhetően javulóban van, főleg a számítógépek megjelenése, elterjedése jellemző.

A sokféle ki- és felhasználási lehetőségekkel azonban még nem mindenütt tudnak megfelelően élni. (Lásd: az ODR szerény mértékű alkalmazását.)

Sokszor előfordul a könyvtári hasznosítás mellőzése, vagy a minimalizálása főleg az összevont intézmények esetében, ahol a technika inkább az oktatást, illetve az egyéb közművelődési célokat szolgálja.

Viszonylag könnyen pótolhatók az *alapidokumentumbeli* hiányosságok. Ezek jó része a szakfelügyelet segítségével megoldást nyert.

A könyvtári környezet, az állomány, a könyvtáros szakképzettsége stb. általában meghatározza a *szolgáltatások* kínálatát, színvonalát. A kölcsönzés a legáltalánosabb szolgáltatásfajta. Ahol a hely megfelelő, ott helybenhasználatot is biztosítanak. Ezen kívül a gyermekfoglalkozások, egyéb rendezvények, illetve a helyismereti anyag gyűjtése és szolgáltatása is jellemző. A korszerű, új technikákra épülő szolgáltatásfajták néhány szerény kivételtől eltekintve nincsenek jelen a községi könyvtárakban.

A kedvezőtlen tapasztalatok bennünket is *új perspektívák* keresésére ösztönöznek. Ilyen a *többcélú kistérségi társulásokkal összefüggő, új ellátási formákat* lehetővé tevő normatív támogatás igénylése. Sok településen már élnek vele a megyében, mások – épp a szakfelügyelet ösztönzésére - a közeljövőben tervezik a csatlakozást.

Még az elmúlt években a pályázati lehetőségek elnyerése érdekében elsődleges cél a könyvtárak jegyzékre kerülése, megfelelő feltételekkel bíró önálló intézmény működése volt, mára a mozgókönyvtári ellátás, a szolgáltatások megrendelése felé mozdult el a figyelem. Erre inspirálják mind a megyei könyvtár területellátási és módszertani munkatársai, mind a szakfelügyelet azokat a fenntartókat, akiknek lehetőségei belátható időn belül nem teszik lehetővé önálló intézmény fenntartását. Ezzel új fejezet nyílhat a vidéki ellátatlanság felszámolásában.

Bízva benne, hogy szakfelügyeleti munkánk az idén is segítette a Megyei Könyvtár területellátási-módszertani munkáját, és tevőlegesen is hozzájárult a megye kistépülésesein élők jobb könyvtári ellátásához, valamint a helyi tapasztalatokkal bővítette az országos helyzetképet, megköszönjük a minisztérium segítő együttműködését, figyelmét és türelmét.

Miskolc, 2005. december 30.

Környey Lászlóné

Vezető szakfelügyelői jelentés a 2005-ben Győr-Moson-Sopron megyében végzett könyvtári szakfelügyeleti munkáról

A 2005. évre 30 könyvtár szakfelügyeleti vizsgálata szerepelt munkatervünkben; ebből 29 vizsgálatot végeztünk el, egy esetben a vizsgálat elhalasztásának engedélyezését kértem a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári Főosztályától, mivel Acsalag község esetében a jelen körülmények között nem láttuk értelmét a vizsgálat elvégzésének. (A tervezéskor bízunk abban, hogy az

év során kedvező változás következik be az évek óta könyvtári ellátás nélküli településen, valamint gondoltunk arra is, hogy a szakfelügyeleti vizsgálat megálapításai segíthetik a könyvtár működésének újbóli megindítását. Változás nem következett be, viszont 2005 júliusában a település vezetői arról adtak szándéknyilatkozatot, hogy a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár által beindítani tervezett könyvtárbuszos szolgáltatás megrendelésével szeretnék a lakosság könyvtári ellátását biztosítani – ezért kértem a vizsgálat elhalasztását.)

A vizsgált 29 könyvtár között városi könyvtár nem volt. A 29 intézmény közül 2004 végén 26 szerepelt a Nyilvános könyvtárak jegyzékén; az ott nem szereplő három könyvtár közül a Gyarmat községben lévő nem is működött, a másik kettő – a nemeskéri Községi Könyvtár, illetve a Pázmándfalva községben működő Pázmándi Horvát Endre Oktatási Intézmény és Könyvtár – igen. A vizsgált Nyilvános könyvtárak jegyzékén szereplő könyvtárak mindegyike működő könyvtár; közülük hat – Agyagosszergény, Barbacs, Dunaszentpál, Egyházasfalva, Rábatamási és Ravaszd könyvtára – községi és iskolai könyvtárként működik, a többi községi könyvtár. A két, jegyzéken nem szereplő működő könyvtár közül Pázmándfalva esetében a szakfelügyeleti vizsgálat javasolta a fenntartónak – a megjelölt feladatok elvégzése után – a Nyilvános könyvtárak jegyzékére való felkerülés kérését; Nemeskér esetében viszont azt állapította meg, hogy a feltételek nem adták ehhez.

A szakfelügyeleti vizsgálatok során több „visszatérő problémával” találkozhatunk a szakfelügyelők. Sok helyen kellett felhívni a figyelmet az állományellenőrzés esedékes voltára, valamint a selejtezés szükségességére, az előbbi terén, néhány településen évtizedes vagy azt megközelítő elmaradást állapíthatott meg a szakfelügyelő. Az adatszolgáltatás pontatlansága is többször okozott problémát; néhány településen már a könyvtár neve sem egyezett a dokumentumokban feltüntetettel. Az utóbbi években bekövetkezett változások több esetben nem kerültek át az Alapító Okiratba; a Szervezeti és Működési Szabályzat, valamint a Könyvtárhasználati Szabályzat jónéhány helyen aktualizálásra szorul; a Küldetésnyilatkozat elkészítésével több intézményben még adós a könyvtáros, és ahol elkészült, ott sem mindenütt hozzáférhető. A könyvtárak egy részében fel kellett hívni a könyvtáros figyelmét a közhasznú információk, valamint a helyismereti dokumentumok gyűjtésének fontosságára. Az utóbbi terén már érzékelhettek valamit a szakfelügyelők a 2004 őszen e témában a Kisfaludy Károly Megyei Könyvtár által szervezett továbbképzés kedvező hatásából is. A megyei könyvtár munkatársai által összeállított kis segédlet több helyen ott volt a könyvtáros „segédkönyvtárában”. A leltárkönyvek, munkanaplók vezetése körül is akadtak jellemző hiányosságok: például több könyvtárost kellett figyelmeztetni arra, hogy az érdekeltségénövelő támogatásból vásárolt dokumentumok leltározásakor a támogatás tényét jelölje a számlákon és a leltárkönyvben. Több könyvtár fenntartójának tettünk javaslatot a beszerzési keret összegének növelésére; néhány nagyobb könyvtár vizsgálatokor a könyvtári munka gépesítése és a számítógépes szolgáltatások fogadási feltételeinek megteremtése is bekerült a javaslatok közé. A községi könyvtárak egy részének vizsgálatokor azt állapíthatták meg a szakfelügyelők, hogy a könyvtáros él a könyvtárközi kölcsönzés lehetőségével, másutt erre a lehetőségre is fel kellett hívni a figyelmet. A könyvtárak akadálymentesítése terén is tapasztaltak problémákat a szakfelügyelők, az esetek egy részében azonban azok megoldása szinte lehetetlennek tűnik.

Szakfelügyeleti utóvizsgálatot 8 könyvtárban terveztünk; tervünket november közepéig sikerült megvalósítanunk. Az érintett településeken 2002-ben vagy 2003-ban volt szakfelügyeleti vizsgálat, így kb. két-három esztendő állt rendelkezésükre a vizsgálat anyagában megfogalmazott javaslatok megvalósítására. Az egyes településeken végzett szakfelügyeleti utóvizsgálatok tapasztalatait egy-egy mondatban így jellemezhetjük:

- a hegyeshalmi Önkormányzati Nagyközségi Könyvtárban javasoltak nagyobb része megvalósult, az állományellenőrzés van még hátra: ezt az állomány most kezdődő gépre vitele után tervezik elvégezni;
- a győrásszonyfai Csokonai Vitéz Mihály Általános Iskola és Könyvtárban kedvező tapasztalatokat szerezhettem: a könyvtáros lelkesedése, eredményes pályázatírói tevékenysége – mely az állomány gyarapításának mértékét jelentősen emeli – külön is dicséretet érdemel;
- a sobori Községi Könyvtár új helyiségbe, a korábbinál lényegesen kedvezőbb körülmények közé költözött, a könyvtárosi feladatok ellátását egy, három feladatra – a könyvtár mellett eMagyarország-pont, illetve posta – együttesen heti 30 órában alkalmazott személlyel oldották meg; javasoltuk viszont annak átgondolását, hogy a jövőben miként kívánja a fenntartó biztosítani a lakosság könyvtári ellátását;
- Szil községben változatlanul nem működik a Községi Könyvtár, a tervezett integráció nem valósult meg; most a könyvtárbusz beindulását várják, hosszabb távon azzal látnák megoldhatónak a felnőtt lakosság könyvtári ellátását;
- Újkéren kedvezőtlen változás, hogy a Községi Könyvtár immár kb. két éve – könyvtáros hiányában – nem működik; a fenntartó szerint van remény arra, hogy jövőre ez a probléma megoldódik, és a Községi Könyvtár újra megkezdheti működését;
- Sarródon a Községi Könyvtár – egy lelkes, szakképzett könyvtárossal – megfelelően működik; a hozzá tartozó két letéti könyvtár viszont alig-alig; mindkét településrészen a könyvtárbuszos szolgáltatás megrendelésével szeretné megoldani a fenntartó a lakosság ellátását;
- Lébényben a javaslatok egy része megvalósult, néhány viszont még megvalósításra vár; eredményként jelezhetjük, hogy az állomány gépi feldolgozását megkezdte a könyvtáros;
- Cirákon kedvező változás, hogy a szakfelügyeleti vizsgálat időpontjában szünetelő könyvtár ismét működik; mielőbb rendezni kell viszont a könyvtár helyzetét, valamint a könyvtáros alkalmazásának feltételeit.

Összegezve megállapíthatom: szakfelügyeleti tervünket sikerült megvalósítanunk. A vizsgálatok során számos, később hasznosíthatónak bizonyuló tapasztalatot szereztünk, és a visszajelzésekből ítélve több vizsgált könyvtárban következhet be kedvező változás a szakfelügyeleti vizsgálatok hatására.

Győr, 2005. december 7.

Horváth József

Könyvtári-informatikai kutatások a Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszerben

A 2006. évtől a Könyvtári Intézet munkatársai szeretnék összegyűjteni, illetve rendszeresen figyelemmel kísérni a könyvtári informatika témakörébe tartozó kutatásokat. Természetesen nem olyan módon, ahogyan ezt korábban, a '70-es évek végén, '80-as évek elején a Könyvtártudományi és Módszertani Központ (KMK) tette, hanem a XXI. század eszközeivel: elektronikusan és közvetett módon kapcsolódva az európai uniós kutatásokhoz. A rendszerváltozás előtt a KMK a művelődésügyi miniszter 158/1966. /M.K.15./ MM számú utasítása alapján összesítette az ország könyvtáraiban folyó kutatásokat. Ma nincs ilyen utasítás vagy jogszabály, viszont a BME–OMIKK keretén belül 2002. január 1-je óta működik a Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszer (NKR), amelynek munkatársai azon fáradoznak, hogy a közpénzből finanszírozott kutatások egyre szélesebb köre váljék hozzáférhetővé a nyilvánosság számára. Ebben a munkában kíván közreműködni a Könyvtári Intézet Gyűjteményszervezési osztálya, a célból, hogy a hazai könyvtárosság számára tudatosítsa e rendszer a létezését, feltárja a nyilvántartásban rejlő lehetőségeket, szükség esetén segít a bejelentés folyamatában, illetve a Könyvtári Intézet honlapjáról is elérhetővé teszi a Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszer – az adatok bizonyos körét tekintve bárki számára nyitott, szabadon használható – adatbázisát.

Amint a Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszer weboldalán (<http://www.omikk.bme.hu/main.php?folderID=30>) az ismertetőben is olvasható, az NKR feladata a közpénzekből finanszírozott hazai kutatási-fejlesztési projektek teljes körű, naprakész, egységes szerkezetű és informatikai háttérű nyilvántartása, archiválása és szükség esetén lekérdezése. Az oktatási miniszter felügyelte alá tartozó hivatal tevékenysége a kötelező és az önkéntes adatszolgáltatásra épül. A nyilvántartással kapcsolatos feladatokat két szervezeti egység látja el: a rendszer kiépítését és működtetését a Budapesti Műszaki Egyetemen belül működő Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár munkatársai végzik, a nyilvántartásra épülő elemző és döntés-előkészítő feladatot pedig a Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal köztisztviselői látják el. A Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszer együttműködik az Európai Unió kutatási információs rendszereinek összehangolásán dolgozó nemzetközi munkacsoporttal, az EuroCRIS szervezettel, így téve eleget az Európai Bizottság által 1991-ben kiadott kutatási és technológiafejlesztési adatbázisok harmonizálása vonatkozó ajánlásának (91/337/EEC).

A Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszerben kötelező az adatszolgáltatás minden olyan kutatást és fejlesztést végző szervezet számára, amely „az államháztartás valamely alrendszeréből közpénzt használ fel”, ezen kívül önkéntes alapon azok a szervezetek is küldhetnek be adatokat, amelyek valamilyen más for-

rásból finanszírozzák kutatási-fejlesztési projektjeiket, ahol „hivatalból”, a munkahely jellegéből adódóan, vagy a munkatársak érdeklődése, személyes buzgalma folytán folyik valamiféle kutatás. Természetesen a rendszer valamennyi (az atomfizikától a rákkutatásig terjedő) szakterület kutatásait hivatott összegyűjteni, mi, a Könyvtári Intézet munkatársai azonban főként a könyvtári-informatikai kutatásokra koncentrálnak, ami viszont nem jelenti azt, hogy a könyvtárban folyó egyéb (pl. irodalomtörténeti) kutatások bejelentését ne tartanánk fontosnak és szükségesnek.

A Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszerről szóló 160/2001. (IX. 12.) kormányrendelet részletesen meghatározza azon adatok körét, amelyet a bejelentési kötelezettség (vagy önkéntes adatszolgáltatók) alá eső szervezetek a kutatásaikról az NKR-nek kötelesek megküldeni. Így a két nyelven (magyarul és angolul) kitöltendő adatlapok tartalmazzák a kutatási téma azonosítását, tudományági besorolását, időtartamát és eredményeit. A kötelező adatszolgáltatás a 2002. január 1-je után megkötött kutatási-fejlesztési szerződésekre terjed ki. Az adatszolgáltatás elektronikusan és hagyományos módon történik (az adatlapok a <http://www.info.bme.hu/nkr/> oldalról tölthetők le). Az adatszolgáltatók által megküldött közérdekű és személyes adatokat a hivatal az 1992. évi LXIII. törvény előírásával összhangban kezeli, azaz a közérdekű adatokat teljeskörűen, míg a személyes adatokat az érintett hozzájárulásával hozza nyilvánosságra. A hivatal – a magyarországi elemzési munkák támogatására – a projektleírásokat a 169/2000. (IX. 29.) kormányrendeletben meghatározott tudományági felosztás („A tudományterületek és tudományágak felsorolásáról”) alapján osztályozza. Az európai kutatási információszolgáltatási rendszerekben (CRIS) az Ortelius-tezauruszt alkalmazzák. Mivel a két tárgyszó-rendszer nem hozható összhangba, ezért az NKR a kétféle besorolást egymás mellett használja, de lehetőség van arra, hogy a bejelentők „szabad tárgyszavakat” adjanak az általuk bejelentett projekteknek.

Abban az esetben, ha át szeretnénk tekinteni az eddig bejelentett könyvtári és informatikai kutatásokat az NKR adatbázisában, akkor a rendszer által felajánlott tárgyszavak alapján tehetjük meg ezt. A „humán tudományok”-on, az „információs tudományok”-on keresztül lehet eljutni a „könyvtár” szakcsoportig, ahol a „bibliográfia”, a „bibliofília”, a „katalógus”, a „könyvtár”, a „segédkönyvtár”, illetve a „digitális szöveggyűjtemények”, és a „tartalomszolgáltatás” kifejezések felhasználásával érdemes böngészni jelenleg az adatbázisban. A keresés eredményeképpen most mintegy húsz (elsősorban a kötelező bejelentési kategóriába tartozó, közpénzekből finanszírozott) könyvtári-informatikai kutatásról tájékozódhat az érdeklődő. A jövőben ez a szám remélhetőleg növekszik, különösen az önkéntes bejelentés alá eső kutatások tekintetében – éppen erre szeretnénk ösztönözni a kollégákat a Könyvtári Intézet közreműködésével!

A Könyvtári Intézet Gyűjteményszervezési osztálya első lépésként levelet küldött a hazai „nagykönyvtáraknak”: az országos tudományos és szakkönyvtárak, a felsőoktatási könyvtárak főigazgatóinak, a megyei könyvtárak igazgatóinak, valamint a könyvtártudományi-informatikai kutatások szempontjából fontos kutatóhelyeknek számító felsőoktatási intézmények könyvtári tanszékei vezetőinek. A tavasszal kiküldött körlevelekben a bejelentés önkéntességének és fontosságának hangsúlyozása mellett, a Nemzeti Kutatás-nyilvántartási Rendszert mutattuk be, mellékelve az adatbázisban található könyvtári informatikai kutatások lehetséges

főbb témaköreit. A következő lépés, amely rajtunk áll, a Könyvtári Intézet honlapján a webes felület kialakítása lesz. Ezzel a Könyvtári Intézet nem „konkurálni” akar a kutatásokat és projekteket nyilvántartó hivattal, hanem jelezni kívánja az aktív együttműködés szándékát. Egy másik – elsősorban a könyvtáros szakma széles nyilvánosságának szánt – megközelítésből elérhetővé tett szolgáltatással a könyvtárakkal kapcsolatos információkat szeretnénk gazdagítani, illetve bizonyos mértékig koordinálni (pl. az adatlapok összegyűjtésével és továbbításával), segíteni a bejelentő intézmények munkáját. Az elképzelések szerint az intézet honlapján kialakítandó felületen rendszeresen frissítve hozzáférhetőek lennének azok a tárgyszavak, illetve azon tárgyszavak listája, amelyek és amely alatt a könyvtári-informatikai kutatási témák találhatóak, így a kollégák nemcsak az aktuális kutatásokról informálódhatnak, de a kutatók szakmai kérdésekben személyesen is felvehetnék egymással a kapcsolatot, és a jövőben a párhuzamos kutatások elkezdhetőek lennének.

A körlevelekre küldött visszajelzések ígéretesek: a kollégák egyrészt örömeiket fejezték ki, hogy az intézet erre a témára is ráirányítja a figyelmet, másrészt készek együttműködni a bejelentésekben, akár visszamenőleg is. Reményeink szerint ennek a munkának, a kutatási bejelentések rendszeressé válásának eléggé fel nem becsülhető haszna lesz majd a szakterületi információszolgáltatásban, és hozzájárulhat a könyvtárosság szakmai presztízsének, társadalmi elismertségének növekedéséhez is.

Marosán Ágnes

Felhívás

A **Magyar Könyvtárosok Egyesülete** kezdeményezi, hogy a magyar könyvtárügy is emlékezzen meg méltóképpen az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójáról, ezért javasolja egy **központi emlékülés** megrendezését 2006 októberében, a „Füzéki István Emlékérem” átadásának ünnepségével egyidejűleg, az Országos Széchényi Könyvtárban.

A megemlékezés tervezett témái: könyvtárpolitika, könyvtár- és könyvtáros sorsok alakulása 1956-ban és/vagy annak következményeként. Ugy gondoljuk, hogy sok könyvtár őrzi valamilyen formában azokat az írott és szóbeli emlékeket, képeket, tárgyakat, melyek 1956-ot örökítik meg, szimbolizálják az adott település, annak könyvtára és az egykori munkatársak számára.

Kérjük tehát egyesületi tagjainkat, a könyvtárak vezetőit és munkatársait, hogy archívumukból, helyismereti, helytörténeti gyűjteményükből, a könyvtár „legendáriumából” kiválasztva juttassák el a Könyvtári Intézethez azt a pár oldalnyi könyvtártörténelmet, melyből összegezhető lenne egy intézményrendszer, egy szakma sajátos viszonya történelmi múltjához, egyben főhajtást jelenthetne a méltatlanul feledésbe merült, hétköznapi hősök és áldozatok emléke előtt.

Beküldési cím: Bartos Éva, OSZK Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület

Beküldési határidő: 2006. szeptember 2.

Az emlékülés időpontját és részletes programját az anyagok beérkezése után tesszük közzé.

*Magyar Könyvtárosok Egyesülete
Elnöksége*